

Startsleutel Educatie

Voor musici en ensembles

Inleiding

Deze Start sleutel is gemaakt voor musici en ensembles die zich met concerten en muziek-educatieve projecten op jeugd en jongeren willen richten. Hoe zet je een educatief project op? Waar moet je aan denken? Wat zijn de mogelijkheden? Deze Start sleutel geeft geen instantrecept voor een goed jeugdconcert of educatief project. Het is veeleer een handreiking met nuttige aanwijzingen en praktische tips die je op ideeën brengen en je gedachten kunnen aanscherpen.

Wat bedoelen we met wat we in deze start sleutel gemakshalve 'educatie' noemen? Hieronder verstaan we die activiteiten zoals jeugdconcerten, muziekprojecten en andere evenementen waarbij jeugd en jongeren in contact worden gebracht met live muziek. Uiteraard kun je ook educatieve elementen inbouwen in de concerten die je normaal gesproken vooral richt op het reguliere concertpubliek: bijvoorbeeld door uitleg te geven over de gebruikte instrumenten, over de componisten en hun tijd etc. In deze brochure is het begrip 'educatie' alleen gericht op kinderen en jongeren (lager en voortgezet onderwijs).

Voorop staat dat 'educatie' je moet liggen; je hebt er talent voor nodig en vooral ook lef. Maar zowel talent als lef kun je ontwikkelen, dus waarom zou jij je er niet mee bezig kunnen houden? Muziek Centrum Nederland is van mening dat er door muziekactiviteiten gericht op jongeren nog een wereld valt te winnen. De allereerste winst is uiteraard een groter en meer divers publiek voor muziek. Bezig zijn met educatieve activiteiten kan echter ook bijdragen aan jouw eigen ontwikkeling – als musicus, én als mens.

In deze publicatie besteden wij geen aandacht aan instrumentonderwijs en lessen op de muziekschool. Ook *outreach*, vaak in één adem genoemd met educatie, bespreken we niet in deze Start sleutel. Onder *outreach* vallen die activiteiten waarbij musici buiten de gebaande paden treden om uiteenlopende groepen in de samenleving met hun verschillende achtergronden op te zoeken en ze in aanraking te brengen met de kracht en diversiteit van muziek. Dit kunnen bijvoorbeeld wijkgerichte projecten zijn, of projecten die in de gevangenis plaatsvinden. Bij *outreach* is de doelgroep dus veel breder dan alleen kinderen en jongeren.

Deze Start sleutel heeft niet de pretentie compleet te zijn of de waarheid te verkondigen. Mocht je zaken missen of mocht je aanvullingen hebben, dan stellen wij het zeer op prijs als je die ons laat weten. Deze publicatie is geschreven door de afdeling Klassiek, bij de voorbeelden zijn dus gericht op dit genre maar het merendeel van de informatie lijkt ons bruikbaar voor ieder genre.

Voor meer informatie kun je een beroep doen op de projectleiders bij de verschillende genre-afdelingen van Muziek Centrum Nederland.

Afdeling Klassiek/Hedendaags:	Nanou Kurstjens	N.Kurstjens@muziekcentrumnederland.nl
Afdeling Jazz/Pop/Wereld:	Everard van der Marck	E.van.der.Marck@muziekcentrumnederland.nl
Afdeling Jazz/Pop/Wereld:	Arjen Davidse	A.Davidse@muziekcentrumnederland.nl

Oktober 2009 (Versie 1.4)

Inhoudsopgave

	Inleiding	2
I.	Enkele kwesties vooraf	4
	Educatie, wat levert het op?	
	Educatie, hoe krijg je het onder de knie?	
II.	Stap voor stap	7
	Vorm	7
	(De verschillende vormen van muziekeducatie)	
	Doelgroep	8
	(Structuur van het onderwijs in samenhang met cultuureducatie)	
	Projectvoorstel	15
	(Doel, resultaat, aanpak en middelen)	
	Organisatorisch	16
	(Voorstellen indienen, Financiën, Afzetmarkt – hoe en waar verkoop ik mijn project?)	
	Evaluatie	19
III.	Bijlagen	20
	A. Voorbeelden	20
	B. Leidraad voor lesbrief	24
	C. Concept begroting	28
	D. Tips uit de ensemble- en orkestpraktijk	29
	E. Tips van het Cavani String Quartet	31
	F. Evaluatieformulier	35
	G. Provinciale steunpunten	36

I Enkele kwesties vooraf

Educatie, wat levert het op?

Educatie zoals we het omschreven hebben, zal niet voor iedere musicus even gemakkelijk zijn. Het is beslist iets anders dan een 'regulier' concert op een kamermuziekpodium. Educatie is ook niet zomaar een concertje op school spelen. Er komt meer bij kijken. Daar gaan we zo op in. Maar eerst de vraag: wat levert het eigenlijk op om educatieve activiteiten te ontplooien?

Voor jezelf: de mogelijkheid om je in artistieke zin te ontwikkelen, het ontdekken of creëren van nieuw publiek en nieuwe afzetmarkten (scholen, buurthuizen, kinderdagverblijven) en daardoor het verkrijgen van meer speelbeurten; allerlei andere en/of nieuwe vaardigheden leren zoals presenteren en het omgaan met nieuw en divers publiek (de kinderen en/of jongeren voor wie je speelt, worden vaak begeleid door hun - jonge - ouders die normaliter niet in de concertzaal zouden zitten). En tenslotte, als je het goed doet, naamsbekendheid in een specialisme dat momenteel 'hot' is en waar een behoefte aan is.

Voor de anderen, voor die kinderen en jongeren voor wie jij het allemaal doet: jij laat ze de schoonheid en kracht van muziek ontdekken, je helpt hun enthousiasme voor muziek mede ontwikkelen; je draagt bij aan hun creatieve ontplooiing, uitdrukkingsvermogen, communicatie; je leert ze luisteren en samenwerken.

Wil je meer weten over de positieve effecten van muziek op kinderen, lees dan 'Muziek maakt slim' van Hans Günther Bastian. Het boekje is een samenvatting van een omvangrijk rapport over een jarenlang onderzoek op Berlijnse basisscholen naar het effect van muziekles op de algemene schoolprestaties. Dit langdurig en grondig onderzoek toont eenduidig aan dat muziekonderwijs bij kinderen van 6 -12 jaar onder meer het sociaal gedrag verbetert, de schoolprestaties bevordert, de intelligentie stimuleert en concentratieproblemen vermindert.

Educatie, hoe krijg je het onder de knie?

We zeiden het al: educatie moet je liggen. Onderschat zeker niet dat het heel wat competenties vergt wanneer je met kinderen of jongeren werkt. Denk hierbij o.a. aan het goed kunnen presenteren, het omgaan met verschillende kinderen, omgaan met onverwachte reacties en situaties. Er zijn verschillende mogelijkheden om je daarop voor te bereiden en je een aantal vaardigheden eigen te maken:

1. Scholing

Beroepskunstenaars in de Klas (BiK)

Scholen zijn op zoek naar effectieve manieren om kinderen enthousiast te maken en te houden voor kunst en cultuur. Kunstenaars die de opleiding 'Beroepskunstenaars in de Klas' hebben gevolgd, kunnen daar bij helpen.

BiK'ers zijn kunstenaars met een bijscholing op het gebied van het onderwijs en projectmatig werken. Zij kunnen samen met de school ideeën die op school leven verder ontwikkelen tot concrete kunstprojecten. Kunstenaars kunnen en durven dingen anders aan te pakken. BiK-projecten hebben een duidelijk begin en eind en resulteren meestal in een presentatie, een voorstelling of een tentoonstelling. Zie www.beroepskunstenaarsindeklas.nl of de website van Kunstenaars & Co www.kunstenaarsenco.nl.

Zelfstandige kunstenaars kunnen subsidie aanvragen voor leertrajecten en aanvullende scholing bij het Scholingsfonds voor Kunst en Cultuur. Kijk voor toegangscriteria op www.scholingsfonds-kc.nl.

Experts in het veld

Bij welke mensen met veel ervaring zou je advies kunnen inwinnen?

In een aantal landen zoals Groot-Brittannië en de Verenigde Staten heeft men al veel expertise opgebouwd op het gebied van educatie en jeugdconcerten. Maar ook in Nederland lopen er ondertussen al veel ervaren mensen rond, zoals bijvoorbeeld het Matangi Strijkkwartet, orkest de ereprijs en het Nederlands Blazersensemble, Slagwerkgroep Den Haag en de Holland Baroque Society.

Ook kun je een deskundige uit het buitenland uitnodigen om met je te werken. Het Matangi Strijkkwartet leerde zijn expertise van het Britse Brodsky Quartet.

Veel informatie over educatieve muziekprojecten in Groot-Brittannië is te vinden op de websites van The Music Manifesto (www.musicmanifesto.co.uk), Children's Music Workshop (www.childrensmusicworkshop.com) en muziektijdschrift LINK (www.linkmagazine.co.uk).

Société Gavignières

De société Gavignières ontplooit onder eigen verantwoordelijkheid een initiatief dat gericht is op het vergroten van expertise en vaardigheid op het gebied van muzikeducatie. Binnen het kader van het project puntComp wordt jaarlijks aan musici uit de voorhoede van de uitvoeringspraktijk de

kans geboden om zich bij te scholen in het leiden van educatieve projecten. Dit gebeurt in de vorm van een training onder leiding van de educatieve staf van The London Sinfonietta, een gerenommeerd ensemble met ruime ervaring op dit gebied en inmiddels wereldwijd een veelgevraagde partner bij het opzetten van dergelijke activiteiten. Een specifieke toepassing zal puntComp krijgen in diverse projecten die zijn gericht op het introduceren van componisten en composities in de vorm van zogenaamde componeer-werkplaatsen: praktica die zowel leken als vergevorderde muziekbeoefenaars laten ervaren hoe het is om zelf te componeren en hoe eenvoudig en spannend het kan zijn om eigen gedachten zo vorm te geven, dat ze door anderen tot klinken kunnen worden gebracht.

Een beroep op de kennis en ervaring van zowel de door puntComp getrainde musici als het puntComp-programma van de société Gavignies kunnen alle instellingen, ensembles, orkesten en organisatoren doen die serieuze plannen hebben om nieuw publiek te interesseren met het werk van componisten van onze tijd in de vorm van educatieve projecten. www.gavignies.com

2. Stage

Om kennis op te doen over educatieve projecten is het zeker de moeite waard om eens te onderzoeken of je mee kan lopen met een project van een al ervaren ensemble of orkest. Muziek Centrum Nederland kan je desgewenst hierover informatie geven. Voor voorbeelden kan je ook kijken in bijlage A.

Voordat je je met hart en ziel zonder ervaring op het educatieve stort: het is zeker de moeite waard om eerst eens een proefproject te doen op een school!

3. Financiële ondersteuning

Om je te bekwamen in het métier is er ondersteuning mogelijk in de vorm van beurzen vanuit diverse fondsen, o.a.:

- Nederlands Fonds voor Podiumkunsten+ (NFPK+): www.nfpk.nl
- Prins Bernhard Cultuurfonds: www.cultuurfonds.nl
- Stichting Doen: www.doen.nl

Ook ondersteuning vanuit de regio is mogelijk. Kijk op onze lijst van provinciale steunpunten (Bijlage G) en ga na of er bij lokale fondsen budgetten beschikbaar zijn voor educatie.

Subsidie voor projecten ook bij:

- Cultuurfonds Bank Nederlandse Gemeenten: www.bng.nl
- VSB Fonds: www.vsbfonds.nl
- De Mondriaan Stichting: www.mondriaanfoundation.nl
- Nederlands Fonds voor Podiumkunsten+ (NFPK+): www.nfpk.nl

II Stap voor stap

Waar houd je rekening mee als je een educatief project of jeugdconcert opzet? En hoe ga je te werk?

De vorm die je kiest voor je educatieve project en de doelgroep (leeftijd en type onderwijs) waar je op gericht zijn de eerste keuzes die je moet proberen te maken. De volgorde waarin je deze keuzes maakt, is afhankelijk van je eigen voorkeuren, je capaciteiten of de ideeën die je misschien al hebt. Wij behandelen in deze Start sleutel achtereenvolgens vorm, doelgroep, het schrijven van een projectplan en de organisatorische zaken waar je rekening mee dient te houden.

Vorm

Er zijn verschillende manieren waarop je een educatief project of jeugdconcert kunt vormgeven. Om je een zekere structuur of een uitgangspunt te bieden hebben wij hier gekozen voor een driedeling, maar er zijn uiteraard allerlei tussenvormen mogelijk. Voel je vrij om de vorm te zoeken die het beste bij jou en/of je ensemble en je onderwerp past.

Jeugdconcert

Concerten die als doelgroep 'jeugd' hebben, oftewel jeugd- en/of familieconcerten. Het publiek kan zo'n concert zowel receptief (luisterend) ondergaan alsook op een meer actieve manier erbij betrokken worden. Bij een jeugdconcert zijn vele vormen mogelijk: een verhaal als kapstok om muziek te spelen, een inleiding geven op de werken die je speelt, het gebruik van interactieve elementen etc.

Multidisciplinaire aanpak

Met muziek kun je uiteraard samenwerken met andere disciplines zoals theater, vertelling, dans en/of beeldende kunst. Disciplines die voor kinderen vaak minder abstract zijn dan muziek en concrete aanknopingspunten bieden. Ook dus voor jou als musicus. Soms is muziek dan niet het primaire uitgangspunt van de voorstelling, maar een van de vele componenten. Als je theatrale middelen of theater wil inbouwen in je project is het raadzaam om de hulp van een regisseur in te roepen. Theater is echt een vak apart!

Educatief project

Een educatief project is vooral gericht op scholen en geeft je de mogelijkheid om informatie en theorie vooraf over te brengen. Dat kan door middel van een lesbrief die de betrokken docent kan gebruiken voor een voorbereidende les, maar je kunt die les natuurlijk ook zelf geven. Eventueel krijgt dit project een vervolg in het bezoeken van een concert dat jij of je ensemble geeft, of in een leerlingenconcert, in de plaatselijke concertzaal of op school.

In principe bevat een lesbrief informatie, werkvormen en tips voor de leraren hoe ze met de kinderen tot verdieping van de voorstelling kunnen komen (enkele A4tjes). Door middel van vragen en of spelopdrachten wordt nadere kennis verworven. Ook is het maken van een tekening of verhaal een vaakbeproefd recept. Informatie over de muziekinstrumenten die gebruikt worden in de voorstelling is ook een mogelijkheid. Het komt vaak voor dat er een CD bij de lesbrief zit, zodat de kinderen de muziek die tijdens de voorstelling klinkt alvast kunnen leren kennen. De provinciale steunfuncties, die voorstellingen selecteren voor de scholen, maken soms een eigen lesbrief aan de hand van het materiaal van de groep.

Doelgroep

Zoals gezegd is een belangrijk uitgangspunt voor je jeugdconcert of educatief project de doelgroep. Vaak worden kinderen als 'doelgroep' over één kam geschoren. Maar de leeftijd van de kinderen die bijvoorbeeld op de basisschool zitten loopt zeer uiteen (4 t/m 12 jaar). Er zitten grote verschillen in verstandelijke en emotionele ontwikkeling, concentratievermogen en interesse. Kinderen uit groep 3/4 eten bij wijze van spreken uit je hand, terwijl de kinderen van groep 8 al puberaal gedrag gaan vertonen.

Dezelfde situatie kom je ook weer tegen in het voortgezet onderwijs: jongeren zijn in de eerste klas met heel andere zaken bezig dan in de derde en bij leerlingen van het VMBO leven weer andere interesses dan op het VWO.

Ondanks deze verschillen: onderschat jongeren als publiek niet. Ze hebben meestal nog niet veel klassieke luisterervaring of kennis van concertetiquette en het is misschien nodig om een inleiding te geven op hoe ze moeten luisteren – maar als je hun interesse weet te wekken staan ze open voor nieuwe ontdekkingen en kunnen ze vaak meer aan dan je verwacht.

Bij een jeugdconcert is het ook raadzaam rekening te houden met het feit dat vaak jongere broertjes of zusjes meegenomen worden, jonger dan waar de voorstelling eigenlijk voor geschikt is.

Het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs vormen een doelgroep op zichzelf. Het speciaal basisonderwijs heeft veel raakvlakken met het regulier basisonderwijs, maar leerlingen op deze scholen hebben intensievere begeleiding nodig. Het speciaal onderwijs is onderverdeeld in clusters: blind en slechtziend, doof en slechthorend, lichamelijke handicap, en moeilijk opvoedbaar of anders. Voor meer informatie zie <http://speciaalonderwijs.kennisnet.nl/>

De structuur van het onderwijs in samenhang met cultuureducatie

Het onderstaande overzicht (bronnen: www.postbus51.nl en www.ocw.nl) maakt duidelijk hoe educatie in het Nederlandse onderwijssysteem is ondergebracht. Wij vonden dat dit overzicht niet mocht ontbreken in deze Start sleutel, maar mochten onderwijsstructuur en beleid (op dit moment) niet je interesse hebben, lees dan verder bij 'Projectvoorstel' (pagina 15).

Primair onderwijs

In Nederland volgen op dit moment ruim 1,6 miljoen kinderen, in de leeftijd van 4 tot en met 12 jaar, basisonderwijs op circa 7000 basisscholen. Daar begint hun 'culturele loopbaan'. Tot de verplichte vakken behoren expressieactiviteiten zoals muziek, hoe de scholen dit invullen is geheel aan henzelf.

Het basisonderwijs is verdeeld in acht groepen. Leerlingen beginnen in groep 1 en sluiten de basisschoolperiode af met groep 8. De eerste vier groepen, bestemd voor kinderen van 4 tot en met 8 jaar, vormen de onderbouw. De bovenbouw bestaat uit de groepen 5 tot en met 8, daarin zitten kinderen van 9 tot en met 12 jaar.

In het primair onderwijs loopt de Regeling Versterking Cultuureducatie. Deze regeling is bedoeld om cultuureducatie te verankeren in het primair onderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs. Het doel is kinderen in een doorlopende leerlijn kennis te laten maken met cultuur. Scholen werken hierbij samen met culturele instellingen.

Zo'n 90% van de scholen voor primair onderwijs doet mee aan de aan de Regeling Versterking Cultuureducatie Primair Onderwijs. Deelnemende scholen ontvangen € 10,90 per leerling per schooljaar.

De Regeling Versterking Cultuureducatie in het Primair Onderwijs loopt af aan het eind van het schooljaar 2008-2009 en wordt met ingang van 2009-2010 vervangen door een vervolgregeling. Zo kunnen scholen de activiteiten die zij de afgelopen jaren zijn gestart verder uitbouwen. De vervolgregeling is structureel.

Na de basisschool gaan kinderen naar het voortgezet onderwijs, ze zijn dan 12 jaar of ouder. Er zijn drie soorten voortgezet onderwijs: het vmbo (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs, duurt 4 jaar), havo (hoger algemeen vormend onderwijs, duurt 5 jaar) en vwo (voorbereidend wetenschappelijk onderwijs, duurt 6 jaar).

Voortgezet onderwijs

De bijna achthonderd scholen en scholengemeenschappen voor voortgezet onderwijs werken met vakken en examenprogramma's die landelijk gelden. Toch is de uitwerking verschillend, omdat elke school het onderwijs naar eigen inzicht kan inrichten.

De ontwikkelingen in de kunstvakken in het voortgezet onderwijs zijn gerelateerd aan de algemene vernieuwingen in het onderwijs: de nieuwe onderbouw (voorheen de basisvorming), het leerwegenstelsel in het vmbo en de tweede fase bij havo en vwo.

Van basisvorming naar nieuwe onderbouw

De basisvorming werd in 1993 ingevoerd op alle scholen voor voortgezet onderwijs (vmbo, havo en vwo). In de basisvorming kregen leerlingen van twaalf tot vijftien jaar dezelfde vakken en programma's, waaronder twee kunstvakken, zoals beschreven in ongeveer 300 kerndoelen.

Op 1 augustus 2006 is de situatie veranderd. Toen is de vernieuwde basisvorming – ook wel de nieuwe onderbouw genoemd – van start gegaan. In plaats van het uniforme basisprogramma schrijft het rijk 58 richtinggevende kerndoelen voor zeven leergebieden (of domeinen) voor. Scholen moeten minstens twee derde van de verplichte lestijd in de eerste twee jaar besteden aan de kerndoelen en leergebieden. Een derde van de tijd is beschikbaar voor maatwerk en eigen keuzes.

De kunstvakken zijn geplaatst in het leergebied Kunst en Cultuur. Het algemene doel van dit leergebied is 'een brede oriëntatie op kunst en cultuur'. De andere leergebieden zijn: Nederlands, Engels, Wiskunde, Mens en Natuur, Mens en Maatschappij, Beweging en Sport.

De kunstvakken in de nieuwe onderbouw

De nieuwe kerndoelen voor de kunstvakken zijn minder gedetailleerd dan de oude kerndoelen voor de basisvorming. De nieuwe kerndoelen bieden de scholen veel ruimte bij de invulling van de kunstvakken. Een geïntegreerde aanpak is mogelijk. Ook is er aandacht voor alle kunstdisciplines en zowel voor actieve en receptieve, als reflectieve kunstbeoefening. Op deze manier wordt een brug geslagen tussen de cultuureducatie in het primair onderwijs en de CKV-vakken in de bovenbouw.

Culturele activiteiten

Met de vouchers (bonnen) voor de onderbouw die het ministerie aan het begin van het schooljaar 2001-2002 introduceerde, kunnen scholen hun leerlingen binnen het onderwijsprogramma culturele activiteiten aanbieden. De vouchers zijn niet aan een bepaald vak gebonden. Ze kunnen worden gebruikt voor culturele activiteiten bij bijvoorbeeld het vak geschiedenis, tekenen, aardrijkskunde of muziek, maar ook voor vakoverstijgende projecten.

De CKV-coördinator van de school beslist waar en hoe de vouchers worden besteed. Voor elke leerling is € 5,70 aan bonnen beschikbaar. In het eerste bonnenjaar (schooljaar 2001-2002) maakte ruim 70 procent van de scholen gebruik van de bonnenregeling. In het schooljaar 2002-2003 vroeg ruim 90 procent de bonnen aan.

Vanaf 2008/2009 zal de culturele chipknip de vouchers vervangen.

vmbo - leerwegenstelsel

Zestig procent van alle leerlingen in het voortgezet onderwijs volgt het vmbo (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs). Elke leerling kiest op zijn vroegst aan het eind van het

tweede leerjaar een leerweg en een sector. De leerweg is de route die een leerling volgt naar het onderwijs dat er op aansluit. Er zijn vier leerwegen die allemaal leiden naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo):

- * de theoretische leerweg,
- * de gemengde leerweg,
- * de kaderberoepsgerichte leerweg en
- * de basisberoepsgerichte leerweg.

Sectoren

Leerlingen kiezen ook voor een sector. Elke sector geeft een combinatie van vakken waarmee goed doorgestroomd kan worden naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Er zijn vier sectoren:

- * Zorg en Welzijn
- * Techniek
- * Economie
- * Landbouw

CKV

In het algemene deel van het vmbo krijgen alle leerlingen ervaringsgericht cultuuronderwijs: Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV), veertig uur in totaal. CKV is verplicht in het derde en vierde leerjaar. In de theoretische en de gemengde leerweg kunnen leerlingen in een van de kunstvakken eindexamen doen. De kerndoelen van de eindexamenprogramma's sluiten aan bij de kerndoelen van de onderbouw.

Leerlingen in het vmbo krijgen ook bonnen voor CKV. Zij gaan vaker met de docent groepsgewijs op stap. Ook mogen zij de CKV-bonnen bij andere schoolvakken gebruiken.

havo/vwo – Tweede Fase

Profielen

In de tweede fase, de vernieuwde bovenbouw van havo en vwo, worden vakken gegeven in verschillende delen:

- * Algemeen deel
- * Profieldeel
- * Vrij deel

Het algemene deel met verplichte vakken wordt gevolgd door alle leerlingen. Daarnaast kiezen leerlingen voor een profiel. Zij hebben de keuze uit de profielen Cultuur &

Maatschappij, Natuur & Techniek, Economie & Maatschappij en Natuur & Gezondheid. Tenslotte is er een vrij in te vullen deel.

Tegelijkertijd met de profielen is ook het studiehuis ingevoerd. Hierdoor kunnen leerlingen hun eigen studie plannen en zelfstandig en in groepjes werken. Er wordt zo een betere aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs beoogd.

CKV (voorheen: CKV1)

In het algemene deel is het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) ingevoerd. Het vak CKV heeft expliciet cultuurdeelname als doel. Samenwerking met culturele instellingen is hierbij van groot belang.

De invulling van het vak verschilt per school. Grofweg zijn er twee uitgangspunten: de kunstervaring staat centraal en er wordt gewerkt vanuit projecten of voorstellingen. Ander uitgangspunt is de theorie (het boek), waarbij voorstellingen of activiteiten als aanvulling worden gebruikt.

Op bijna alle scholen wordt gewerkt met een methode. Ongeveer de helft van de scholen verwacht dat de methode voor CKV op den duur helemaal of gedeeltelijk losgelaten zal worden.

Kunst (voorheen CKV2 en CKV3)

In het profiel Cultuur en Maatschappij is er het vak Kunst (voorheen was dit het gecombineerde vak Culturele en Kunstzinnige Vorming 2 en 3). De leerlingen krijgen een algemeen algemeen theoretisch deel, ingedeeld naar themagebieden. Ook kiezen zij een van de vier kunstdisciplines: beeldende vormgeving, muziek, dans of drama. Naast vaktheorie is er vakpraktijk in het vak Kunst (algemeen). Dit theoretische deel is ook als apart vak te kiezen.

De invoering van CKV en Kunst leidt tot versterking van de receptieve en theoretische componenten van de kunstvakken en tot integratie van de kunstvakken. De kunstvakdocent heeft meer theoretische bagage nodig, niet alleen van zijn eigen vak, maar ook van andere kunstdisciplines en de samenhang daartussen.

KCV

Klassieke Culturele Vorming (KCV) is verplicht voor leerlingen die examen doen in Grieks of Latijn. Gymnasiasten volgen het vak in plaats van CKV. Scholen bieden KCV ook aan als keuzevak in het vrije deel aan atheneumleerlingen (zonder Grieks of Latijn) en aan havoleerlingen. Bij KCV vormen leerlingen zich een beeld van aspecten van de antieke cultuur: verhalengoed, toneel, beeldende kunst en bouwkunst. De leerlingen ondernemen ook culturele activiteiten, zoals theater-, concert-, museumbezoek en excursies.

Vernieuwingen in de kunstvakken

Vernieuwde tweede fase

Vanaf het nieuwe schooljaar 2007/2008 werd de vernieuwde tweede fase op alle scholen voor het voortgezet onderwijs ingevoerd. Sindsdien worden de benamingen CKV en Kunst gehanteerd voor de vakken Culturele en Kunstzinnige Vorming 1 (CKV 1) en CKV 2, 3. Vwo-leerlingen zijn vrij in hun keuze voor CKV of KCV. Het aantal studielasturen in het vwo is gedaald van 200 naar 160. CKV 2, 3 was een verplicht profielvak, kunst is nu een profielkeuzevak.

In het schooljaar 2008-2009 worden de CKV-vouchers vervangen door een digitale cultuurkaart. De cultuurkaart is een digitale, persoonsgebonden pas met een magneetstrip en heeft een bredere werking dan de CKV-vouchers. Het gebruik van CKV-vouchers was gekoppeld aan het CKV-onderwijs, de cultuurkaart is beschikbaar voor alle scholieren. Aan de pas is een tegoed van vijftien euro gekoppeld dat besteed kan worden bij erkende culturele instellingen. Ook geeft deze pas korting op culturele activiteiten. In totaal kunnen jongeren met hun cultuurkaart jaarlijks 13,5 miljoen euro besteden. CJP zal de uitvoering van de cultuurkaart verzorgen.

De school bepaalt of het bedrag dat op de kaart staat individueel of collectief wordt besteed. Zo blijft de mogelijkheid bestaan om klassikale activiteiten te ondernemen. Daarnaast wordt er via een website, via nieuwsbrieven en via magazines een uitgebreid communicatieprogramma ontwikkeld om in samenwerking met de culturele instellingen jongeren te interesseren en inspireren

Bron: Cultuurnetwerk.nl

Meer informatie op over cultuur in relatie tot onderwijs op de websites van Cultuurnetwerk www.cultuurnetwerk.nl, Cultuur en School www.cultuurplein.nl, en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap www.ocw.nl.

Tot slot noemen we hier nog de Kunstmagneetscholen en de Cultuurprofielscholen

Kunstmagneetscholen (po) besteden naast het reguliere schoolprogramma extra veel tijd aan kunstvakken. Hierdoor wordt een school aantrekkelijker voor leerlingen. Sommige scholen bieden meerdere disciplines aan, andere concentreren zich op dans, muziek, beeldende vorming of drama. Voor de invulling van het programma werken sommige Kunstmagneetscholen samen met een muziekschool, andere met een kunstopleiding, weer andere met een theaterschool. Een standaard kunstmagneetprofiel is er niet. Elke school ontwikkelt een eigen profiel. Wel standaard zijn de bouwstenen waaruit elk profiel is opgebouwd. Drie van de bouwstenen zijn verplicht, een aantal andere zijn facultatief. De verplichte bouwstenen zijn: leerlijn, adoptie en keten.

* leerlijn: een leerlijn geeft voor een bepaald leergebied aan hoe kinderen van een beginniveau tot een kerndoel komen. Als een school er bijvoorbeeld voor kiest een muziekmagneet te zijn, dan ligt in de leerlijn vast welke muziekleerstof de leerlingen krijgen in de loop van hun schoolloopbaan.

* adoptie: om gezamenlijk te kunnen bepalen welke culturele activiteiten passen binnen de leerlijn, adopteren een school en een culturele instelling elkaar.

* keten: ketenactiviteiten sluiten aan op het kunstmagneetprogramma, maar worden buiten schooltijd op school gegeven. Ze liggen inhoudelijk in het verlengde van de leerlijn.

Begin 2004 startte het project 'Cultuurprofielscholen in het vo', waarin scholen de mogelijkheid kregen zich te ontwikkelen tot cultuurprofielschool. Om het project te ondersteunen en te stimuleren riep het ministerie van OCenW de Regeling Cultuurprofielscholen in het vo in het leven. De Regeling stelde tussen 2004 en 2007 44 scholen met subsidiegeld in staat ideeën te ontwikkelen om kunst en cultuur een centrale plaats te geven in hun onderwijsprogramma, en deze ideeën toe te passen.

De resultaten moesten daarbij ook interessant zijn voor andere scholen die zich wilden ontwikkelen tot cultuurprofielschool. Cultuurprofielscholen werken nauw samen met culturele instellingen.

In plaats van deze subsidie werd in 2007 het Steunpunt Cultuurprofielscholen opgericht. Het Steunpunt begeleidt scholen in de nieuwe projectperiode van 2007 tot 2009. Het Steunpunt biedt individuele scholen informatie en ondersteuning middels een netwerkbenadering. Daarnaast zorgt het Steunpunt dat er een Vereniging van Cultuurprofielscholen komt. Deze vereniging zal expertise opbouwen op het gebied van informatie-uitwisseling, deskundigheidsbevordering en kwaliteitsbeleid.

Bron: Cultuurplein.nl

Adressen

Adressen van scholen zijn op de volgende manieren te achterhalen: via het CFI (Centrale Financiën Instellingen, onderdeel van OCW), Kennisnet of websites voor specifieke onderwijssoorten.

* CFI: Kijk op www.cfi.nl. Klikstroom: bij 'Kies sector' kies Alle sectoren > BRIN-gegevens > Opties > Weergave instellingen. Vervolgens vink je 'Gemeente' aan en klikt op 'Bewaar'. Op de pagina die dan verschijnt vink je weer 'Gemeente' aan en vult de naam van de gemeente in waar je scholen wil zoeken, nu verschijnt er een lijst met alle onderwijsinstellingen in de gemeente van je keuze.

* Kennisnet: www.scholenlijst.kennisnet.nl Hier staan alleen scholen die zichzelf hebben aangemeld.

* Adressen van scholen in je regio kun je achterhalen via de afdeling Onderwijs van je gemeente. Adressen van cultuurprofielscholen op de website van de KPC Groep (voorheen Katholiek Pedagogisch Centrum) www.kpc.nl.

Projectvoorstel

Een goed project start met een goed én uitvoerbaar idee, dat vervolgens in een helder projectvoorstel wordt uitgewerkt. Dit begint met een aantal vragen die je moet beantwoorden. Deze vragen lopen parallel aan de vragen die je aan het begin van dit hoofdstuk ook al tegenkwam. In een iets andere formulering zijn kunnen ze je helpen om je projectplan te structureren, bijvoorbeeld voor een subsidieaanvraag.

Zie ook Bijlage B: Leidraad voor lesbrieven, én Bijlage E: Tips uit de praktijk van het Cavani String Quartet.

- Doel

Wat wil je met het project bereiken, wat wil je overbrengen? Wat wil je concreet gaan doen en voor wie? Wat zijn de leerdoelen?

Een simpel voorbeeld van een doel: door middel van concerten kinderen met live muziek in aanraking brengen zodat ze ervaren dat muziek niet alleen uit een radio of cd-speler komt.

- Resultaat

Wat moet het project uiteindelijk bewerkstelligen?

Resultaat van het bovenstaande simpele voorbeeld: Dat kinderen een live concert hebben meegemaakt, dat ze nieuwsgierig zijn geworden naar – voor hen – nieuwe soorten muziek, dat hun interesse is gewekt om misschien wel zélf een instrument te leren bespelen etc.

- Aanpak

Hoe geef je het project vorm?

Hoe, met welke middelen, maak je de stap van doel naar resultaat? Wat zullen je activiteiten zijn?

Voor welke vorm kies je: interactief of passief of een combinatie van beide? Hoe zijn de rollen verdeeld binnen je ensemble? Wie doet wat, waarom, waar en wanneer?

Op welke leeftijdsgroep is je programma gericht? Hoe groot is de groep waarvoor je programma bedoeld is? Hoe groot moet de ruimte zijn waar je je programma presenteert?

Is het verhaal dat je wil vertellen, of de compositie, ook te combineren met andere vakken, naast de muziekles, bijvoorbeeld geschiedenis, oude talen, Frans of wiskunde.

- Team en organisatie

Kan je het alleen af, met je collega-musici of wil je samenwerken met een 'animateur'? Dat laatste is in Engeland als 'animator' een bestaand vak, dat we ook de laatste tijd ook in Nederland zien opkomen. Je zou zo iemand kunnen zien als een cultureel ondernemer op het gebied van jeugd/jongeren en outreach.

Heb je iemand nodig voor de productie?

Heb je opbouwtijd nodig?

Bied je iets kant en klaar aan of betrek je een muziekdocent en/of andere docenten bij de ontwikkeling van je plan?

- Middelen

Welke middelen heb je nodig?

- Mensen Welke competenties heb je nodig voor je project?
- Tijd Maak een ureninschatting
- Faciliteiten Wat zijn de benodigde voorzieningen?
- Geld Maak een begroting waarin je het bovenstaande kapitaliseert.

Organisatorisch

- Voorstellen indienen

Houd er rekening mee dat scholen deadlines hebben. In mei worden de lesprogramma's en roosters afgerond en ruim vóór dat moment moet je je voorstel ingediend hebben. De beste momenten in het jaar zijn september, wanneer het schooljaar net van start is gegaan, of januari/februari wanneer scholen het aanbod beginnen te inventariseren.

Houd rekening met vakanties en piekperiodes in het onderwijs, zoals examenweken, schoolonderzoeken en CITO toetsen!

Voor vakantieperiodes: Nederland is gesplitst in drie regio's: Noord (Provincies Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Flevoland en Noord-Holland), Midden (Gelderland, Utrecht, Zuid-Holland) en Zuid (Gelderland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg). Maar er zitten enkele afwijkingen in deze indeling!

Voor meer informatie over de regio-indeling en een vakantieoverzicht voor de eerst komende jaren, zie de pagina van het Ministerie van OCenW: <http://www.ocw.nl/>.

- Financiën

De begroting

Wat gaat je project of voorstelling kosten? Wees realistisch bij het maken van een begroting. De tijd die je nodig hebt om je project te ontwikkelen kost geld. Zeker wanneer je voor het eerst, of een nieuw, project opzet, kan dit al snel duurder uitvallen dan een regulier optreden.

Mogelijke kostenposten: onderzoek en ontwikkeling, aanschaf van attributen, kantoorkosten (telefoon/drukwerk etc.), huur repetitieruimte, CD-opname, transportkosten. Zie voor een voorbeeldbegroting Bijlage C.

Welke financiële mogelijkheden zijn er voor je productie?

Projectsubsidies zijn te verkrijgen bij een groot aantal fondsen. Een aantal hiervan wordt al op pagina 6 genoemd. Een overzicht van fondsen in Nederland vind je ook op www.fondsenboek.nl.

Welke financiële mogelijkheden bestaan er voor de afnemer?

- Provincies en gemeenten. Scholen kunnen hier subsidie aanvragen.
- het Fonds voor Cultuurparticipatie. Provincies en gemeenten kunnen hier aankloppen bij het ministerie van OCenW (www.ocw.nl).

Wees je ervan bewust dat je als musicus ook scholen op diverse mogelijkheden kunt wijzen!

- Afzetmarkt – hoe en waar verkoop ik mijn project?

Waar kan ik mijn aanbod van jeugdconcerten en projecten kwijt?

De mogelijkheden zijn uiteraard legio: concertzalen, kamermuziekorganisaties, scholen, theaters, kinderdagverblijven, buurthuizen, etc.

Uiteraard kun je scholen rechtstreeks benaderen. Houd er allereerst rekening mee dat scholen, net als concertzalen, heel veel aanbod binnenkrijgen. En niet alleen muziekprojecten! Ten tweede: scholen bepalen vaak hun aanbod aan de hand van wat de provinciale educatiesteunpunten hebben samengesteld. Zorg er dus voor dat je ook je aanbod bij hen onder de aandacht brengt. Een lijst van deze steunpunten vind je in bijlage G.

Het heeft veel voordelen om de samenwerking met een steunpunt op te zoeken. De consultants die er werken weten vaak precies bij welke contactpersoon van een school ze moeten aankloppen om gezamenlijk iets te organiseren. Steunpunten hebben ook de mogelijkheid om meerdere scholen geïnteresseerd te krijgen voor je project, zodat je wellicht meer dan één voorstelling op een dag kunt spelen. Op die manier word je betaalbaar voor scholen.

'Adopteer' een school

Niettemin kan het zinvol zijn om persoonlijke contacten te leggen met een school, zeker als je daar al mensen kent. Wij geloven zeker in het 'adopter' van een bepaalde school door een ensemble. Het 'adoptieprogramma' stelt ensembles in staat een langetermijnrelatie aan te gaan met een school. Dit biedt de volgende mogelijkheden:

- Kies een school in je omgeving, dit scheelt transportkosten en tijd;
- Stel je hebt een ensemble dat uit 4 musici bestaat, neem dan ieder één klas, die je wekelijks bezoekt voor een bepaalde periode. Je kan ook met z'n tweeën een klas nemen, afhankelijk van je werkschema;
- Door een langetermijnrelatie op te bouwen met een school bouw je een band op met de leerlingen en betrokken onderwijzer(es). Dit scheelt ook tijd, want je hoeft niet iedere keer opnieuw de onderwijzer(es) en kinderen te leren kennen.
- Een langetermijnrelatie zal je uiteindelijk ook de vrijheid bieden iets meer te experimenteren, misschien een keer een gastmusicus uit te nodigen of op een bepaald moment een project met de klas te doen in samenwerking met een regisseur. Ook dit zal nu makkelijker op te zetten zijn, dan wanneer je dit 'koud' met een geheel nieuwe en onbekende groep kinderen zou moeten doen.

- De school betaalt jullie voor de lessen, maar je zou ook nog een andere overeenkomst kunnen sluiten; de school kan jullie bijvoorbeeld repetitieruimte aanbieden in een klaslokaal in de buitenschoolse uren. Dat hoeft de school niets te kosten en het scheelt jullie geld.
- De school kan voor extra financiering aankloppen bij de deelraad, gemeente of provincie.
- Als je ook regelmatig in het buitenland speelt, zorg dan dat je 1 of 2 stagiaires van het conservatorium met je mee laat lopen, die jou op zulke momenten kunnen vervangen. Op deze manier bied je muziekstudenten bovendien ook een unieke ervaring waar zij later veel aan zullen hebben.

Overzicht van in Nederland

In Nederland zijn er zo'n 7000 basisscholen en zo'n 700 middelbare scholen. Op www.cfi.nl is een overzicht van alle scholen te vinden.

Klikstroom: kies Alle sectoren > BRIN-gegevens > Opties > Weergave instellingen. Vervolgens vink je 'Gemeente' aan en klikt op 'Bewaar'. Op de pagina die dan verschijnt vink je weer 'Gemeente' aan en vult de naam van de gemeente in waar je scholen wil zoeken, nu verschijnt er een lijst met alle onderwijsinstellingen in de gemeente van je keuze.

Overzicht podia & festivals

Iedere genre-afdeling van Muziek Centrum Nederland beschikt over een opvraagbare podiumlijst van concertorganisaties. Hoewel de meeste van de podia die hierop staan vooral 'traditionele' kamermuziekconcerten programmeren, is speciaal jeugd aanbod een welkome aanvulling op hun programmering. Hiermee kunnen zij een ander publiek aanboren dan normaal in hun concertzaal zit en dat, zoals bekend is, nogal vergrijsd is. Zie als voorbeeld 'De vragen, de cijfers en de feiten, de professionele kamermuziek in 2004'. Uit dit onderzoek van De Kamervraag blijkt dat op de VKMC-podia 45% van de bezoekers uit de leeftijdscategorie 40 tot 60 jaar is, 31% van de bezoekers is 60+! Voor de concertorganisatie is aanbod speciaal op jongeren gericht dus interessant. Men is hiermee niet alleen zichtbaarder in de gemeenschap aanwezig, het biedt ook perspectief om nieuwe en toekomstige klanten te werven. Bovendien komen, zoals we al gezien hebben, met jonge kinderen ook jonge ouders in de concertzaal.

Waar vinden presentatiedagen plaats van jeugdconcerten?

Een presentatiedag gewijd aan alleen maar jeugdconcerten bestaat momenteel niet. Wel organiseren de meeste theaterbureaus een presentatiedag waarop ze mogelijke klanten (fragmenten van) een aantal voorstellingen laten zien die zij in portefeuille hebben.

Muziekvoorstellingen spelen hierbij echter een bescheiden rol!

Muziek Centrum Nederland organiseert op 9 maart 2009 een dag speciaal voor jeugd aanbod.

Hou voor meer informatie hierover onze website in de gaten.

Evaluatie

Het na afloop analyseren hoe een project is gegaan, is heel belangrijk. In de eerste plaats om onder woorden te brengen wat je ervan geleerd hebt en wat eventueel verbeterd zou kunnen worden. Ten tweede om nog een moment te hebben met de betrokkenen (de muziekdocent bijvoorbeeld) en hun mening te vragen. Dat komt bovendien professioneel over. Ten derde: als je subsidie hebt aangevraagd bij fondsen en/of andere geldschieters dan zul je deze mensen ook een verslag moeten sturen.

Een evaluatie zou uit het volgende kunnen bestaan:

1. Inhoudelijk verslag
  - Algemeen
  - Visie van de docent en/of andere betrokkenen
  - Doel en resultaat tegen elkaar afzetten
  - Evaluatie van de aanpak
  - Wat ging er goed en/of niet goed en wat was daar de oorzaak van
  - Inventarisatie van mogelijkheden tot verbetering of aanpassing van je project
2. Financieel verslag
  - Eindbegroting
  - Toelichting

Het is ook nuttig als je af en toe een simpele enquête kan houden onder de jonge deelnemers. Als je consequent dezelfde vragen stelt, kan je na verloop van tijd veel te weten komen over je doelgroep. Dit kan ook heel goed staan naar je geldschieters, zeker als je structureel vorm zou willen geven aan je educatieactiviteiten. Houd een enquêteformulier kort en krachtig en makkelijk in te vullen. Het liefst door middel van een tiental meerkeuzevragen met elk maximaal vijf mogelijke antwoorden, en tot slot ruimte voor opmerkingen.

Een voorbeeld van een evaluatieformulier dat je aan betrokken leerkrachten kunt sturen is opgenomen als bijlage F.

III Bijlagen

A. Voorbeelden

Orkesten en grote ensembles hebben vergeleken bij kleinschalige ensembles het voordeel dat ze over een uitgebreidere professionele staf beschikken of bijvoorbeeld samenwerken met de educatieve dienst van een theater. Niettemin kan je je laten inspireren door hun educatieve projecten en concerten.

De laatste tijd hebben enkele orkesten veel expertise op het gebied van jeugdeducatie opgebouwd: het Nederlands Philharmonisch Orkest met zijn NedPho Go! (zie www.orkest.nl), Holland Symfonia (www.hollandsymfonia.com), Amsterdam Sinfonietta met zijn Kleutersinfonietta (www.sinfonietta.nl). Het Brabants Orkest is een mooi voorbeeld van een orkest dat in de regio actief is op het gebied van educatie (www.brabantsorkest.nl)

Enkele voorbeelden uit het recente verleden van kleine en grootschalige ensembles die educatieve concerten en projecten hebben ontwikkeld.

- Nederlands Blazers Ensemble

Het begon als een daad van verzet tegen de traditie, maar is inmiddels zelf een traditie geworden. Uit protest tegen het roemruchte nieuwjaarsconcert van Wenen, dat elk jaar in het teken staat van Johann Strauss, programmeert het Nederlands Blazers Ensemble jaarlijks een veelzijdig nieuwjaarsconcert, een ludieke afwisseling van modern klassiek, wereldmuziek en oud klassiek, aangevuld met composities van kinderen in bewerkingen van volwassenen. Kinderen spelen zelf ook mee. Deze en eerdere registraties van nieuwjaarsconcerten van het blazersensemble tonen een enthousiasme waarvan studiomuzikanten alleen maar kunnen dromen. Het zijn schoolvoorbeelden van wat een geslaagde multiculturele samenleving muzikaal te bieden heeft. Het programma is inmiddels door verschillende podia geadopteerd. Het NBE is altijd op zoek naar nieuwe ideeën en zoekt regelmatig het avontuur door programma's te maken met kinderen, zoals het scholierenproject het Half Uur. Scholieren krijgen een half uur het podium om, in samenwerking met musici van het NBE, een door hen zelf gemaakt muzikaal programma neer te zetten, geïnspireerd op het aansluitende NBE concert. In 2008 was dat een bewerking van Rossini's opera De Barbier van Sevilla.

www.nbe.nl

- Matangi Kwartet

In het kader van het, toen, nieuwe vak CKV bracht het Matangi Kwartet in 2001 een bezoek aan het Stedelijk Dalton College te Zutphen. Het kwartet besteedde vier lesuren samen met de leerlingen van 4 VWO Aan deze dag werkten op uitnodiging van het kwartet ook twee studentes schoolmuziek van het Haags conservatorium en twee jonge componisten mee. In een twee lesuren durende sessie werd de leerlingen een inleiding over het strijkkwartet en over het leven in

een strijkkwartet voorgeschoteld. De dag werd afgesloten met een concert in de avond. Uitgevoerd werden strijkkwartetten van Haydn en Sjostakovitsj, enkele creaties van de leerlingen en een gedurende deze dag door de componisten gecreëerd werk voor strijkkwartet, brillenkoker, ringband, schooletui, geodriehoek en ballpoint.

In november 2003 werd het Matangi Kwartet door muziekcentrum Vredenburg gevraagd om vier middelbare scholen te bezoeken en samen met de leerlingen, twee zangeressen, twee componisten en twee tekstschrijvers te werken aan composities voor strijkkwartet en zang.

Daarmee trad het kwartet in de voetsporen van het Brodsky Kwartet, die hetzelfde project vorig jaar in Engeland uitvoerde. Door het hele team werden de scholieren intensief begeleid in het maken van composities voor zang en strijkkwartet. Deze composities werden door het Matangi Kwartet en zangeressen Annemarie Maas en Wynanda Zeevaarder uitgevoerd in Vredenburg en in het Amsterdamse Concertgebouw. Voor de kinderen was het een prachtige ervaring om hun eigen stuk te horen in een concertzaal, uitgevoerd door deze musici. Ouders en kinderen bezochten soms voor het eerst het muziekcentrum in Utrecht of het Concertgebouw.

www.matangi.nl

- Nederlandse Bachvereniging

De Nederlandse Bachvereniging organiseert regelmatig projecten voor het Voortgezet Onderwijs. Het meest bekend is een lespakket rondom de jaarlijkse uitvoeringen van de Matthäus Passion. Ook op andere terreinen is de Nederlandse Bachvereniging actief, zoals in het seizoen 2004-2005 met een multidisciplinair educatief project rondom het thema Orpheus.

De Nederlandse Bachvereniging is erin geslaagd om scholen in heel Nederland aan het werk te zetten met de Matthäus Passion van Bach. Honderden leerlingen en hun docenten doen mee aan het educatief project 'Oog in oog met de Matthäus Passion'. Met gastlessen, repetitiebezoek, een interactieve cd-rom en website bereiden leerlingen binnen het voortgezet onderwijs zich voor op de finale van het project: een bezoek aan een van de uitvoeringen van de Matthäus Passion.

Wat in 2003 startte als kleinschalig project van De Nederlandse Bachvereniging rond haar jaarlijkse uitvoeringen, was binnen een jaar uitgegroeid tot een landelijk project van verschillende orkesten en koren. Het project eindigt in de periode voor Pasen met uitvoeringen door tientallen muzikanten en zangers op podia in heel Nederland. Met 'Oog in oog met de Matthäus Passion' biedt De Nederlandse Bachvereniging andere uitvoerende orkesten en koren een blauwdruk voor een educatief project rond hun concerten. De afgelopen jaren maakten onder andere het Gelders orkest, het Bachkoor Apeldoorn, de KCOV Excelsior, de Noordelijke Stichting Koorzang en koorscholen en toonkunstkooren uit diverse steden gebruik van deze mogelijkheid.

www.bachvereniging.nl en <http://matthauspassion.podium.nl>

- KWIVR Koperkwintet

KWIVR geeft het koperkwintet een 'nieuw geluid'. Veel tijd wordt gestoken in het zoeken naar en laten componeren van originele muziek voor deze bezetting. KWIVR is altijd op zoek naar nieuw publiek; daarom speelt het ensemble naast op concertpodia ook graag in theaters, buurtcentra,

instellingen, en op scholen. Voor de jongste concertbezoeker brengt KWIVR, samen met verteller Rudi van Hest, een interactief muzikaal sprookje voor koperkwintet en verteller. Al ritselend, zingend, stampend en snurkend beleven de kleuters samen met Roodkapje haar avontuur. Ondertussen zien en horen ze de verschillende blaasinstrumenten van heel dichtbij. Deze voorstelling wordt aangeboden op de kleinere concertpodia en het schoolcircuit. Voor deze voorstelling is een lesbrieven geschreven door Lotte van Dijck. Deze lesbrieven bestaan uit een voorbereidende les en een verwerkingsles. Op de bijbehorende CD staat een liedje dat de kinderen aanleren om tijdens de voorstelling mee te kunnen zingen en een aantal muzikale spelletjes.

www.kwivr.com

- Wervelwind Ensemble

Het Wervelwind Ensemble is een blaas sextet dat werd opgericht in 2002. Het ensemble stelt zich ten doel nieuw repertoire voor jong publiek te initiëren en uit te voeren en geeft geregeld kinderconcerten. Er zijn al verschillende programma's gespeeld voor kinderen in alle leeftijdscategorieën, waaronder een basisscholen-project in samenwerking met Holland Symfonia en Het Concertgebouw. In februari en maart 2005 verzorgde het ensemble een educatief-interactief muzikaal programma op basisschool 'De Donge' in Amsterdam. Samen met de Wervelwind-musici maakten leerlingen uit groep 3 en 4 gedurende zes weken mee hoe het voelt om een muziekstuk voor te bereiden en, als afsluiting, een echt concert te geven. Voor het seizoen 2006/2007 produceerde het Wervelwind Ensemble een kinderkameropera, met als titel 'Jimmy'. Deze opera werd gecomponeerd door Edward Top; het libretto werd geschreven door de schrijver van het kinderboekenweekgeschenk 2005, Edward van de Vendel. Regisseur is Marcel Sijm.

www.wervelwindensemble.nl

- Holland Baroque Society

De musici van Holland Baroque Society delen de gedrevenheid barokmuziek op het hoogste niveau uit te voeren en willen daarmee de hoogstaande Nederlandse traditie in de oude muziek voortzetten. Aan ieder concertproject verbindt het orkest een educatief onderdeel; concerten en educatieve projecten lopen parallel.

In de buurt van de locaties van de reguliere concerten – zodat de kinderen gemakkelijk naar de concertzaal kunnen lopen – worden scholen benaderd om aan de educatieve projecten deel te nemen. Holland Baroque Society biedt lespakketten van enkele dagen aan, voor de lagere school en voor de midden- en bovenbouw van de middelbare school. De lessen zijn afgestemd op de verschillende leeftijdsgroepen en nadrukkelijk gericht op het betrekken van de kinderen bij de muziek in al haar facetten. Afsluiting van het educatieve project is het bijwonen van een 'Kids Only' concert van Holland Baroque Society.

In het kader van het project 'Telemann en Darmstadt' bezoekt Holland Baroque Society in 2008 naar de Prinses Margrietschool in de wijk Zuilen in Utrecht. Daar geven enkele musici van Holland

Baroque Society aan alle klassen les over muziek, Telemann en de baroktijd. Er wordt verteld over de instrumenten van de musici, er wordt gezongen met de leerlingen en er wordt voorgespeeld in de klas. Dit alles ter voorbereiding op het 'Kids Only 'concert dat enkele dagen later plaatsvindt.

www.hollandbaroquesociety.com

B. Leidraad bij het opstellen van een lesbrief

Het lespakket kan bestaan uit een docentenhandleiding en een leerlingenboekje, plus een CD. Wat het lesmateriaal concreet inhoudt is afhankelijk van je project en bepaal je natuurlijk zélf, dit eerste voorbeeld gaat uit van een educatief project rondom je eigen ensemble en een componist.

In de docentenhandleiding beschrijf je het lesmateriaal, de CD, de bijbehorende opdrachten en geef je aanwijzingen voor het gebruik ervan plus de antwoorden op de vragen die in het leerlingenboekje voorkomen.

- Inleiding – beschrijf kort je ensemble, je repertoire, je staat van dienst en het hoofdonderwerp van je les programma (introduceer de componist rondom wiens werk je project opgebouwd is).
- Doelgroep – geef aan voor wie je project bedoeld is.
- Primaire doelstelling – bijvoorbeeld: de leerlingen kennis te laten maken met je ensemble en het werk van een bepaalde componist, eventuele connectie met andere vakken en kunstrichtingen.
- Vakinhoudelijke doelstelling – geef aan hoe je project past binnen de doelstelling van bijvoorbeeld de CKV vakken.

In het leerlingenboekje kan je korte inhoudelijke informatie geven over de componist, de historische context, zijn/haar gedachtegoed, eventuele verbanden met andere kunstdisciplines. Door middel van opdrachten kun je de leerlingen onderwijzen over instrumenten of de muzikale parameters zoals harmonie, ritme, dynamiek. Je kunt ze dingen in opdrachten laten ervaren en zelf samenhangen laten ontdekken. Je kunt ze zelf stukjes laten componeren. Op een geschikt punt in het leerlingenboekje kun je je eigen ensemble introduceren en vertellen over jullie band met het werk van de componist.

Stappenplan

De volgende vragen helpen je stapsgewijs bij de ontwikkeling van educatief materiaal bij een concert of voorstelling.

1. Wat wordt je doelgroep?

Maak je een lesbrief die geschikt is voor verschillende leeftijden, of bedenk je opdrachten die toegespitst zijn op de specifieke niveaus van de kinderen die je project of concert bezoeken? Wanneer je project bedoeld is voor groep 1 t/m 8, dan zul je daar diverse opdrachten voor moeten ontwikkelen, zodat het materiaal iedereen aanspreekt en prikkelt.

2. Wat zijn je doelstellingen?

Je kunt ruwweg stellen dat er drie belangrijke doelstellingen zijn als het gaat om een lesbrief bij een concert of voorstelling:

- De leerlingen voorbereiden op het bezoek zelf (hoe ga je naar het theater, wat kun je verwachten, hoe gedraag je je, waar kun je op letten);
- De leerlingen voorbereiden op de inhoud van het concert of de voorstelling (wat voor muziek gaan ze horen, welke instrumenten, is er een verhaal dat leerlingen tevoren moeten weten, worden ze actief bij de voorstelling betrokken, moeten ze daarvoor iets instuderen);
- Continuïteit (kan de leerkracht na afloop nog inhaken op hetgeen ze hebben gezien en gehoord).

3. Wie geeft de lessen?

Is het aan de leerkracht om met het lesmateriaal aan de slag te gaan, of ga je zelf de klassen in om opdrachten met de leerlingen te doen? Wanneer het lessen zijn die door de leerkracht zelf worden gegeven, houd dan rekening met het feit dat leerkrachten lang niet altijd gewend zijn om muziekles te geven. Maak opdrachten die van de leerkracht geen enkele muzikale kennis en vaardigheden vereisen, zorg voor een docentenhandleiding die leerkrachten stap voor stap begeleidt.

Ga je zelf de klassen in om voorbereidende workshops te geven, dan kun je wat dieper ingaan op de muziek, bijvoorbeeld door leerlingen zelf iets te laten spelen.

4. Wat wil je weggeven?

Bij sommige voorstellingen is het handig om 'het verhaal' van tevoren aan de leerlingen te vertellen, zodat dit tijdens de voorstelling geen vragen meer oproept en de muziek meer ruimte krijgt. Dat is uiteraard afhankelijk van de voorstelling. Een spannend en verrassend einde geef je natuurlijk niet weg. Denk voordat je aan een lesbrief begint goed na over de dingen die je tijdens het concert wilt 'onthullen' en vragen die je in je lesbrief al wilt beantwoorden.

Over het algemeen kun je zeggen dat dit handige onderwerpen zijn om in de voorbereidende lessen 'weg te geven':

- Informatie over de instrumenten (plaatjes, geluidsfragmenten);
- Informatie over de personages, als die er zijn (eventueel gekoppeld aan geluidsfragmenten);
- Een muziekfragment, zodat ze het muzikaal idioom al eens hebben gehoord, liefst vergezeld van een luisteropdracht (hoeveel instrumenten hoor je, kun je de sfeer van de muziek benoemen, kun je het muziekfragment weergeven in een tekening, enzovoorts);
- Eventueel informatie over de componisten/musici;
- Indien de leerlingen iets actief mee mogen doen (een lied, dans of ritme bijvoorbeeld) dan kan dit zelfs elke les even worden herhaald.

5. Hoeveel tijd moet de lesbrief in beslag nemen?

Een mooie lengte voor een lesbrief is drie voorbereidende lessen en een 'verwerkingsles' voor na afloop van het concert.

Maak je een lesbrief voor het primair onderwijs, dan kun je uitgaan van ongeveer 30 tot 45 minuten per les. Voor het voortgezet onderwijs kun je wat langere lessen maken die bijvoorbeeld 50 minuten duren.

6. Waaruit bestaat je lesbrief?

Meestal bestaat een lesbrief uit een boekje en een CD.

In het boekje staat bijvoorbeeld:

- Inleiding (doelstellingen van de lesbrief, tijdsinvestering docenten, eventueel benodigde materialen, informatie over het concert of project, werkvormen die je gebruikt – laat je klas in groepen werken of werkt iedereen individueel – kunnen de lessen in het klaslokaal worden gegeven, overige praktische informatie);
- Docentenhandleiding waarin de leerkracht leest hoe hij de lessen moet geven. Deze vindt hier alle benodigde informatie inclusief antwoorden op eventueel gestelde vragen;
- Leerlingenmateriaal (werkbladen, opdrachtvellen, afbeeldingenvellen, kleurplaten) dat door de leerkracht eenvoudig kan worden gekopieerd;
- Index CD;
- Eventueel extra opdrachten of achtergrondinformatie;
- Links naar interessante, bruikbare websites.

7. Wat zet je op de cd?

Deze vraag sluit enigszins aan op vraag 4 (wat wil je weggeven). Het is niet altijd nodig om volledige stukken op de CD te zetten, fragmenten geven vaak een prima eerste indruk. Wat wel een aanrader is: zet op de CD een langer fragment dat erg aanspreekt en zet in de lesbrief de suggestie om dit fragment op te zetten wanneer de leerlingen de klas binnenkomen, bijvoorbeeld de week voorafgaand aan het concert. Op die manier staat de klas bij binnenkomst al in het teken van je muziek.

8. Hoe bouw je je lessen op?

Een les is eigenlijk net een muziekstuk: lessen hebben een begin, een midden en een eind. Het is plezierig wanneer je les meteen de juiste 'toon' heeft, waardoor alle leerlingen worden aangesproken en betrokken bij wat jij (of de leerkracht) wil gaan doen. Ook is een heldere en dankbare afsluiting heel belangrijk.

Een les bestaat uit a) Inleiding, b) Kern en c) Afsluiting

De inleiding kan eruit bestaan dat verteld wordt wanneer de leerlingen naar het concert gaan en wat voor soort muziek ze gaan horen, liefst gevolgd door een aansprekend muziekfragment en een enthousiasmerende opdracht.

De kern is vaak de eigenlijke les. Wanneer leerlingen bijvoorbeeld een lied leren dat wordt meegezongen tijdens het concert, dan behoort het aanleren van dat lied tot de leskern.

De afsluiting kan bestaan uit het herhalen van het lied (met een kleine variatie, bijvoorbeeld een bewegingsopdracht) of iets verrassends dat als afsluiting kan dienen, bijvoorbeeld een korte quiz naar aanleiding van een muziekfragment.

9. Wat gebeurt er na afloop?

Wanneer de leerlingen het concert hebben bezocht is er nog de verwerkingsles die teruggrijpt op het concert dat ze hebben meegemaakt. Mogelijke opdrachten die je kunt geven:

- Leerlingen maken een tekening naar aanleiding van het concertbezoek
- Leerlingen zetten hun ervaringen op papier (bijvoorbeeld in de vorm van een krantenartikeltje, recensie of brief) en sturen ze op naar de musici
- Leerlingen bedenken zelf een verhaal dat ze zouden willen vertalen in muziek en kiezen instrumenten uit die ze hiervoor zouden kunnen gebruiken
- De leukste onderdelen uit de lesbrief worden herhaald

C. Concept begroting

De concrete bedragen zijn natuurlijk afhankelijk van de aard van je project. In deze conceptbegroting staat een aantal posten waar je in ieder geval rekening mee moet houden om kosten en baten tegen elkaar af te kunnen zetten en om een subsidieaanvraag in te dienen.

Kosten

- Voorbereidingskosten
  - Huur repetitieruimte
  - Studie- en onderzoeksmateriaal en materiaalkosten
  - Kosten vervaardiging lesmateriaal (boekje, cd-opname)
  - Uitbesteden ontwikkelen lesmateriaal
- Bureaukosten
  - Kantoorkosten, telefoonkosten, portiekosten
  - Administratie- en accountantskosten, kosten verloning
- Productiekosten
  - Decors, kostuums, rekwisieten
  - Techniek, elektronica, huur apparatuur
  - Auteursrechten
  - Reis- en transportkosten
  - Hotel- en verblijfkosten (evt.)
  - Séjours, kosten levensonderhoud (evt.)
- Promotiekosten
  - Communicatie, marketing, publiciteit (flyers, affiches, programma's)
- Verzekeringen
- Salarislasten / honoraria

Financiële dekking

- Eigen inkomsten
- Verkoop lesmateriaal/CD
- Sponsoring (ook in natura)
- Recettes, uitkoopsommen, entreegelden, honoraria
- Bijdrage derden (subsidies van fondsen, gemeente, provincie, andere bijdragen)

D. Tips uit de ensemble- en orkestpraktijk

1. Realistische ambities

Ontwikkel projecten die bij de schaal van jouw organisatie passen: een groot orkest met veel personeel kan grotere projecten aanpakken dan een ensemble waarbij de musici ook het management op zich nemen. Neem daarom de tijd uit vinden wat voor soort projecten het beste bij je passen.

2. Klein beginnen

Voor de grotere orkesten: verwacht niet meteen dat het hele orkest mee moet doen. Begin klein en betrek de musici in het ontwikkelen van een project. Wat willen zij? Als je drie enthousiastelingen hebt, zullen anderen volgen. Neem hier de tijd voor.

3. Schoolprojecten

Maak vooraf contact met de (als het even kan de muziek-) leraar / lerares op school om twee redenen: 1. het bevordert de betrokkenheid van de leraar en 2. je kan te weten komen wat de leerlingen al gedaan hebben, zodat je daar goed op in kan spelen. Sommige scholen hebben ook een cultuurcoördinator. Vaak is dit een leerkracht die voor een aantal uur per week is vrijgeroosterd om het cultuuronderwijs binnen zijn/haar school vorm te geven.

In het primair onderwijs wordt vaak aan de hand van thema's gewerkt. Informeer eens bij steunpunten of scholen naar thema's die jaarlijks terugkomen, zodat je project aansluit bij een onderwerp dat in de klas behandeld wordt.

4. Aansluiting bij andere vakken

Kijk tijdens het denken over uitgangspunten van je project ook eens naar de verschillende vakken die leerlingen moeten volgen, en hoe jouw project hierop zou kunnen aansluiten. Een project over Russische componisten kan bijvoorbeeld worden voortgezet in de lessen Aardrijkskunde of Geschiedenis. Of je zou een land of werelddeel als uitgangspunt kunnen nemen voor (een deel van) je project.

5. Nog geen ervaring?

Kijk om je heen. Ken je een ensemble, orkest of musicus die al veel op dit vlak gedaan heeft? Vraag of je een keer mee kan doen tijdens een project.

6. Adopteer een school / een ensemble

Bouw een langeretermijnrelatie op met één school, waarbij je als ensemble nauw samenwerkt met een leraar. Zo blijft iets niet steken in een eenmalig project, maar kan je werkelijk iets bereiken met een groep jongeren of kinderen.

7. Verschillende talenten

Het opzetten van educatieve projecten vereist verschillende kwaliteiten. Ontdek in je ensemble of orkest wie welke sterke kanten heeft. Zo zal de één beter zijn met jonge kinderen, en de ander juist meer bereiken met tieners. Een ander is misschien wel heel goed in het coachen van andere musici. Ook hier geldt: betrek de musici bij een project en kijk waar diegene het meest kan betekenen.

8. Belang van het proces

Onthoud dat tijdens het doen van een workshop het proces minstens zo belangrijk en leerzaam is als het resultaat (concert, voorstelling of presentatie).

9. Exit strategie

Als je een intens project doet met mensen en iedereen na het behaalde succes helemaal gelukkig is, dan kan dat snel gevolgd worden door een diep gat de volgende dag. Denk daarom vanaf het begin ook aan de manier waarop je het project af gaat ronden met de betrokkenen. Dit kan op verschillende manieren: nog een keer langsgaan om na te praten; flyers blijven sturen van toekomstige activiteiten; of de leraar een lespakket sturen zodat iets gecontinueerd kan worden. Het maken van een beeld – of geluidsopname van (een onderdeel van) je project kan ook bijdragen aan een goede evaluatie en een plezierige afsluiting.

10. Evalueer

Ga aan het einde van een project na wat er goed en fout ging en waarom. Het is belangrijk te leren van je eigen ervaringen, hoe de zwakke kanten verbeterd kunnen worden, wat succeselementen zijn en wat je liever niet meer doet.

11. Tot slot

Bereid een project goed voor, maar wees ook flexibel en vooral: houd het leuk! Maak lol, zorg dat er naast veel geconcentreerd werk ook gelachen kan worden.

E. Tips van het Cavani String Quartet bij de opzet van een educatief programma

De volgende informatie is gebaseerd op de richtlijnen die het Cavani String Quartet, quartet-in-residence bij het Cleveland Institute of Music, heeft geformuleerd. Zij hebben jarenlange ervaring met educatieve projecten voor publiek van alle leeftijden. Met hun presentaties wil het Cavani String Quartet jonge musici inspireren, jonge mensen kamermuziek leren waarderen en een toekomstig publiek voor klassieke muziek ontwikkelen.

De richtlijnen zijn bedoeld om kamermuziekensembles te helpen bij het ontwikkelen van educatieve programma's voor primair, voortgezet en hoger onderwijs. Alle informatie is gebaseerd op hun eigen ervaringen en die van collega musici, opvoeders en kinderpsychologen verbonden aan instanties zoals Chamber Music America, Young Audiences Inc., en de educatieve dienst van de Lincoln Chamber Music Society.

Het opzetten van een programma vraagt tijd, denkwerk en planning. Houd in gedachten dat voor een groot gedeelte van je jonge publiek een live concert wellicht een nieuwe ervaring is. Het is aan te raden het grootste gedeelte van je presentatie uit muziek, en niet uit praten, te laten bestaan. Probeer luistervaardigheid te bevorderen, fantasie te stimuleren en het plezier van muziek maken over te brengen. Wanneer je jouw ideeën vooraf duidelijk gestructureerd hebt in een overzicht, hoef je daar tijdens je presentatie niet meer over na te denken en resulteert dat op het moment zelf in grotere spontaniteit en meer plezier.

1. Inhoud

De eerste fase in de opzet van een presentatie is dat je, zowel individueel als gezamenlijk, brainstormt over ideeën en daarbij de volgende overwegingen betreft: WIE, WAT, WAAROM, WAAR en WANNEER.

- **WIE?**

Voor wie ontwikkel je de presentatie? Voor welke leeftijdsgroep? Voor welke groepsomvang?

- **WAT?**

Welk repertoire is geschikt? Uit welke instrumenten bestaat je ensemble? Wat is je ensemble? Wat is kamermuziek?

- **WAAROM?**

Waarom treed je op? Waarom zou dit voor een publiek interessant zijn?

- **WAAR?**

Waar zul je optreden? In een aula, klaslokaal, kantine, gymnastieklokaal, bibliotheek?

- **WANNEER?** Wanneer zul je optreden? Hoe lang zal je presentatie zijn?

Met de voorgaande aandachtspunten in je achterhoofd kun je brainstormen over de ideeën die je interessant en prikkelend lijken. Probeer hierbij gebruik te maken van je persoonlijke ervaringen. Bijvoorbeeld wat je denkt dat belangrijk is aan het ervaren van kamermuziek en welk repertoire van jouw ensemble geschikt is om te demonstreren en illustreren wat er bijzonder is aan kamermuziek. Welke parallellen zijn er tussen het dagelijks leven en kamermuziek? Is er een verhaal, een gedicht of een sprookje dat je kunt illustreren met muziek? Laat je ideeën de vrije loop en deel ze met je collega's. Iets wat triviaal en voor de hand liggend lijkt, kan tóch het startpunt zijn voor een geweldige presentatie.

2. Overzicht

Schrijf je ideeën op. Nadat je al je ideeën hebt geïnventariseerd zou je naar overeenkomsten en verbanden kunnen zoeken. Op dit moment zou je een thema voor je presentatie kunnen ontwikkelen.

3. Thema

Een thema voor je presentatie ontwikkelen is cruciaal. Uiteindelijk kan je thema dienen als een rode draad die alle punten van je presentatie met elkaar verbindt.

4. Presentatietechniek

• ATTITUDE

Door de juiste attitude zul je meer van het plezier, enthousiasme en de liefde die jij hebt voor de muziek kunnen overbrengen op je publiek. Wees positief en vrolijk en presteer op het hoogst mogelijke artistieke niveau.

• VERTROUWDHEID

Door in je presentatie iets vertrouwds te betrekken kun je vervolgens de wat meer verfijnde ideeën uitwerken. Het Cavani Quartet begint iedere presentatie met een fragment uit Mozart's Eine Kleine Nachtmusik (die bijna iedereen wel eens gehoord heeft op televisie of radio). Met fragmenten van muziek uit een populaire film, jazz of pop melodieën kun je humor in je programma brengen. Bekendheid ligt niet noodzakelijkerwijs in een stuk muziek, het kan ook te vinden zijn in taal, een analogie, kleding of een stereotype.

• UITDAGING

Een concert is een actieve en geen passieve gebeurtenis. Door het publiek een uitdaging te bieden hou je ze betrokken. Gebruik een spelvorm waarin ze naar specifieke aspecten van de muziek luisteren of de musici observeren.

• VOCABULAIRE

Kies de juiste woorden en grammatica, passend bij je publiek. In plaats van "Luister hier alsjeblieft naar" probeer "moet je horen". Vermijd irrelevante informatie, als je bijvoorbeeld historische informatie geeft, dwaal dan niet af naar harmonische analyse.

- DIALOOG

Een informeel gesprek met het publiek geeft het gevoel dat informatie niet wordt verteld maar wordt gedeeld, of door hen zelf wordt ontdekt.

- 'HANDVAT VRAAG' of 'FLANKERENDE VRAAG'

Dit is een vraag die je aan het begin van het muziekfragment stelt en die het publiek na afloop moet beantwoorden. Het helpt de aandacht vast te houden of op een bepaald onderdeel te vestigen en het helpt je het gesprek na afloop op gang te brengen.

- JA/NEE

Vermijd ja/nee vragen.

- STURENDE VRAGEN

Vragen die aangeven wat de acceptabele antwoorden zijn. Een van de belangrijkste educatieve technieken; onderwijs het antwoord vóór dat je de vraag stelt.

- VERRASSING

Wanneer een gedeelte van het programma het publiek verrast, wekt dat de (misschien verslapt) aandacht.

- SPONTANITEIT

Wek niet de indruk dat je programma een herhaling is van iets dat je al op heel veel scholen hebt gepresenteerd, maar juist dat het op deze specifieke school is gericht. Refereer bijvoorbeeld aan iets dat kenmerkend is voor deze school, aan een leraar of het hoofd van de school.

- NEGATIEVE ONTDEKKING

Wanneer je opzettelijk iets fout doet kun je daarmee de noodzaak van een concept of de aanwezigheid van een concept demonstreren. Bijvoorbeeld door muziek eerst op een precieze manier samen te spelen en vervolgens in een overduidelijke kakafonische chaotische manier te spelen.

- BEVESTIGING

Bevestig ideeën, in een samenvatting of terugblik of door hetzelfde idee van verschillende kanten te benaderen. Wanneer je publiek jouw vragen beantwoordt, bevestig of erken hun participatie dan, zelfs al zijn het de foute antwoorden.

- COLLECTIVITEIT

Benader het publiek als één groot geheel, waarvan de individuen de vertegenwoordigers zijn.

- WAARDEOORDELEN

Vermijd waardeoordelen, dring je publiek geen oordeel op maar laat ze hun eigen oordeel vellen nadat je ze kwalitatieve criteria hiertoe hebt aangereikt.

- KLEDING

De eerste indruk die je publiek van je krijgt is visueel. Wat je draagt kan een idee uit je presentatie versterken. Wanneer het ensemble in kleding overeenstemming heeft, bijvoorbeeld identieke T-shirts, dan straalt dat eenheid en teamwork uit.

- ATTRIBUTEN

Attributen zijn een effectieve manier om je idee of concept te versterken.

5. Spreken in het openbaar

- Spreek onderling af wie welk onderdeel zal introduceren of uitleggen. Zorg ervoor dat ieder lid van je ensemble aan bod komt.

- In een grote ruimte met meer dan 50 kinderen is een microfoon onmisbaar

- Vermijd "Uuhmm.."

- Probeer oogcontact te maken met je publiek, het creëert intimiteit en vergroot de betrokkenheid van je publiek.

- Ga niet staan handenwringen, hou je handen naast je lichaam of hou je instrument vast

- Spreek duidelijk en ongehaast, kijk niet naar de grond en als je publiek onrustig en rumoerig is, blijf geduldig en probeer ze te kalmeren op een niet-geïrriteerde manier.

- Vermijd 'neerpraten op je publiek'. Presenteer je meningen respectvol en enthousiast - en de kans is groot dat je publiek op dezelfde manier op jou reageert.

- Leg dingen helder uit, maar niet tot in het oneindige, dat kan saai worden.

6. Repeteren

Organiseer een repetitie van je programma voor een publiek van vrienden, collega-musici, opvoeders etc. Bereid je publiek voor door het vooraf te informeren over het WIE, WAT, WAAROM WAAR en WANNEER. Maak een video-opname van je repetitie, aan de hand hiervan kun je je presentatie verbeteren of veranderen. Repeteer de muzikale gedeeltes van je programma zodat je prestaties van het hoogst mogelijke niveau zijn.

F. Evaluatieformulier

De te stellen vragen hangen uiteraard samen met de vorm van het project. Je kunt kiezen voor een open vraagstelling of voor een multiple choice antwoordmogelijkheid. Vraag dan wel om een toelichting, zodat je weet waarom iets niet of wel beviel.

Hier zijn een aantal suggesties:

1. Waarom heeft u voor dit project/deze voorstelling gekozen?

2. Heeft het project/de voorstelling aan uw verwachtingen voldaan?

0 ja 0 enigszins 0 nee

evt. opmerkingen:

3. Wat vond u van de inhoudelijke kant van het project c.q. de voorstelling?

0 goed 0 voldoende 0 onvoldoende

evt. opmerkingen:

4. Wat vond u in didactisch opzicht van het project?

0 goed 0 voldoende 0 onvoldoende

evt. opmerkingen:

5. Hoe sloot (sloten) de voorbereidende en afsluitende les(sen) en het lesmateriaal aan bij de voorstelling(en)?

0 goed 0 voldoende 0 onvoldoende

evt. opmerkingen:

6. Sloten de activiteiten aan bij het niveau en de belevingswereld van de leerlingen?

0 ja 0 enigszins 0 nee

evt. opmerkingen:

7. Hebben de leerlingen er volgens u wat van opgestoken?

0 ja 0 enigszins 0 nee

evt. opmerkingen:

Overige opmerkingen:

G. Provinciale steunpunten voor kunsteducatie

Drenthe

Kunst & Cultuur Drenthe

Bezoekadres: Dr. Nassaulaan 5

Postbus 924

9400 AX ASSEN

telefoon 0592 - 336999

tax 0592 - 311055

www.kcdr.nl

info@kcdrenthe.nl

Flevoland

de Kubus, Lelystad,

Bezoekadres: Agorabaan 3

8224 JS LELYSTAD

telefoon 0320 - 221524

fax 0320 - 232462

www.dekubuslelystad.nl

info@dekubuslelystad.nl

De Kunstlinie, Almere (afdeling Kunstdok is het steunpunt)

Bezoekadres: Esplanade 12,

1315 TA ALMERE

Postbus 10338,

1301 AH ALMERE

telefoon 036 - 8455350

fax 036 - 8455303

www.dekunstlinie.nl

kunstdok@dekunstlinie.nl

Centrum Kunstzinnige Vorming, Dronten

Bezoekadres: De Rede 80-82

8251 EX DRONTEN

telefoon 0321 - 315426

fax 0321 - 380673

www.flevocultuur.nl/dronten/ckv/

ckvdronten@meerpaal.nl

Muzisch Centrum, Emmeloord (ook werkzaam voor de scholen in Urk).

Bezoekadres: Harmen Visserplein 2,

8302 BW EMMELOORD

telefoon 0527 - 633966

www.muzischcentrum.nl

Friesland

Muzykwurkpleats Fryslân / Keunstwurk

Bezoekadres: Wissesdwinger 1,

8911 ER LEEUWARDEN

Postbus 1288

8900 CG LEEUWARDEN

telefoon 058 - 2343434

Fax 058 - 2343499

www.keunstwurk.nl

info@keunstwurk.nl

Gelderland

EDU-ART

Bezoekadres: Zeelandsingel 40,

6845 BH ARNHEM

Postbus 30100

6803 AC ARNHEM

telefoon 026 - 4001900

fax 026 - 4001999

www.edu-art.eu

info@edu-art.eu

Groningen

KunstStation C

Bezoekadres: Warfstraat 1,

9951 BS WINSUM

Postbus 21

9950 AA WINSUM

telefoon 0595 - 444445

fax 0595 - 443205

www.kunststationcultuur.nl

info@kunststationcultuur.nl

IVAK Centrum voor kunst en cultuur in noordoost Groningen

Bezoekadres: Abel Tasmanplein 4

Postbus 23

9930 AA DELFZIJL

telefoon 0596 - 614244

fax : 0596-631187

www.ivak.net

ivaknog@hetnet.nl

Limburg

Huis voor de Kunsten Limburg

Kapellerlaan 36

6041 JC ROERMOND

telefoon 0475 - 399299

fax 0475 - 399298

www.hklimburg.nl

info@hklimburg.nl

Noord-Brabant

Het Brabants Instituut voor School en Kunst (BisK)

Keizerin Marialaan 3a

5702 NR HELMOND

telefoon 0492 - 507575

fax 0492 - 507570

www.bisk.nl

info@bisk.nl

Noord-Holland

SKV Noord-Kennemerland

Canadaplein 3

1811 KE ALKMAAR

telefoon 072 - 5404336

fax 072 - 5404412

www.artiance.nl

info@artiance.nl

T Platform
Postbus 1
1960 AA HEEMSKERK
Bezoekadres: Kerklaan 1
telefoon 0251 - 257997
fax 0251 - 255683
www.tplatform.nl
platform@heemskerk.nl

FluXus, Afdeling Muziek
Westzijde 148
1506 EK Zaandam
T: 075-6356111
F: 075-6356061
www.fluxus.nl
muziek@fluxus.nl

Pier K
Waddenweg 5, 2134 XL Hoofddorp
Postbus 110, 2130 AC Hoofddorp
telefoon 023 - 5669565; fax: 023 - 5669534; Kunst op school: 023 - 5669555
www.pier-k.nl
info@pier-k.nl

Kunstcompagnie
Munnickenveld 9
1621 HM HOORN
telefoon 0229 - 239276
trudy@kunstcompagnie.nl
www.dekunstcompagnie.nl

Stichting Triade
Postbus 128 (bezoekadres: Middenweg 2)
1780 AC DEN HELDER
telefoon 0223 - 537200
fax 0223 – 537201
www.triade-denhelder.nl
info@triade-denhelder.nl

Overijssel

Kunst en Cultuur Overijssel

Kamperstraat 11-13

8011 LJ ZWOLLE

telefoon 038 - 4228030

fax 038 - 4218411

www.kco.nl

kco@kco.nl

Utrecht

Kunstcentraal

Bezoekadres: Schoudermantel 15, 3981 AE BUNNIK

Postbus 160

3980 CD BUNNIK

telefoon 030 - 659 5520

fax 030 - 659 0510

www.kunstcentraal.nl

info@kunstcentraal.nl

Zeeland

Scoop, Zeeuws instituut voor Sociale & Culturele ontwikkeling

Bezoekadres: Achter de Houttuinen 8

Postbus 407

4330 AK MIDDELBURG

telefoon 0118 - 68 25 00

fax 0118 - 63 53 11

www.scoopzld.nl

scoop@scoopzld.nl

Zuid-Holland

Kunstgebouw

Broekmolenweg 16

2289 BE RIJSWIJK

telefoon 015 215 45 15

fax 015 215 45 66

www.kunstgebouw.nl

kunstgebouw@kunstgebouw.nl